

PAU CASALS I MONTSERRAT, UNA RELACIÓ MUSICAL COMPARTIDA A CATALUNYA I A L'EXILI

PAU CASALS AND MONTSERRAT, A MUSICAL RELATIONSHIP SHARED IN CATALONIA AND IN EXILE

JOSEP M. FIGUERES*

Universitat Autònoma de Barcelona

Rebut: 15 d'abril de 2025 – Acceptat: 24 de juliol de 2025

RESUM: L'article presenta l'estreta vinculació de Pau Casals amb el monestir i l'Escolania de Montserrat al llarg de la seva vida. La seva relació fou especialment intensa durant els anys trenta, quan Montserrat fou motiu d'inspiració per a noves composicions musicals i també l'escenari de concerts dirigits pel mestre. Les relacions personals amb el pare abat i diversos monjos del cenobi es varen mantenir durant l'exili de Casals després de la Guerra Civil, amb visites i cartes, de les quals es dona detall a l'article.

PARAULES CLAU: Pau Casals, monestir de Montserrat, Escolania, exili.

ABSTRACT: the article shows the close relationship between Pau Casals and the monastery and Escolania de Montserrat (choir) throughout his life. His relationship was particularly intense during the thirties, when Montserrat was a source of inspiration for new musical compositions as well as the setting for concerts directed by the maestro. Personal relations with the abbot and several monks from the monastery were maintained during Casals' exile after the Civil War, with visits and letters, of which the article provides details.

KEYWORDS: Pau Casals, monastery of Montserrat, Escolania, exile.

(*) josepmaria.figueres@uab.cat

1. VISITES I RELACIÓ DE CASALS AMB MONTSERRAT

El mil·lenari cenobi, nascut de les antigues ermites documentades des del 945, és un centre simbòlic i espiritual de Catalunya, destinació turística europea de primer ordre i fogar cultural, ja que compta amb un centre editorial, una biblioteca i l'Escolania. Ha editat, i encara ho fa, les obres de Casals, i ha esdevingut centre de referència internacional en la música sacra. L'Escolania és un dels diversos punts de contacte de Montserrat amb Pau Casals, vinculat al monestir des de principis del segle xx. Sovint hi anava i li plaïa mantenir converses amb els monjos. En fa un retrat a la seva autobiografia:

Fou fundat fa més de mil anys, en el segle novè, en ésser descoberta una estàtua de la Verge Maria en una cova, on havia estat amagada durant la invasió àrab. Més tard, el monestir esdevingué santuari al qual acudien pelegrins de tot Europa per retre homenatge a la Mare de Déu de Montserrat, patrona de Catalunya. (...) Malgrat els edictes franquistes, els monjos de Montserrat van continuar fent les misses i practicant les cerimònies de noces en llengua catalana, tot i que el seu ús era prohibit. En els temps de penombra, cantaven les meves cançons.²⁵⁶

La primera visita de Casals al monestir fou l'abril de 1908, acompanyant el pianista Röntgen. Disposem d'una referència documentada,²⁵⁷ l'única fins a la dècada dels trenta. Dom Adalbert M. Franquesa escriu a propòsit del músic:

Però el qui des de l'any 1931 ha restat unit per una amistat profundíssima amb Montserrat és el gran mestre Pau Casals. L'any 1931 compongué un rosari per a l'escolania que, personalment, per l'octubre de 1932, vingué a assajar. El 1933 ve tres o quatre vegades; pel novembre d'aquest any dona un important recital a la comunitat i, tot transportat, va amb el seu violoncel davant la sagrada imatge a dedicar-li dues peces de Bach. El trobem encara a Montserrat el 1935 i fins a les vigílies de la revolució del 1936. En el seu recer de l'estranger, el Mestre s'ha emocionat sempre en sentir parlar de Montserrat. I fa tres o quatre anys, en ésser entronitzada a l'església de Prades una imatge de la Moreneta, mentre el Mestre li dedicava el millor

256. Albert E. KHAN (2011), *Pau Casals. Pensaments íntims i reflexions*, Barcelona, Antoni Bosch, p. 76.

257. *Revista Montserratina* (1908), núm. 2, p. 174.

del seu art, l'emoció s'apoderà d'ell fins a arrencar en un gran plor que commogué tot l'auditori.²⁵⁸

L'octubre de 1932, arran d'un romiatge del Vendrell a Montserrat, Casals farà la seva primera gran contribució amb l'ofrena d'un *Rosari* a quatre veus. El pare dom Anselm Ferrer ho esmenta quan fa la crònica d'un concert que va quedar en la memòria del cenobi com una diada cèlebre, de la qual el diari vendrellenc *El Baix Penedès* n'amplià la informació:

Els dies 26, 27 i 28 del passat Octubre fou dut a terme el III Romiatge del arxiprestat del Vendrell a Montserrat, essent el conjunt *rublert* de sant entusiasme, malgrat la malastrugança d'enguany, passaren de 300 els nostres romeus. (...) A les sis del vespre esdevingué l'acte més culminant de la Romeria, que fou el Rosari, cantat a quatre veus, original del nostre estimat compatrici celebrat a tot el món, l'insigne mestre En Pau Casals, qui va compondre'ls expressament pel nostre Romiatge, fent-ne present a la Verge bruna i que voler assajar i dirigir ell personalment, malgrat haver d'absentar-se de Barcelona on tenia els concerts de tardor. (...) Els fidels, malgrat d'emplenar de gom a gom el temple semblava que ni gosaven respirar per no perdre una sola nota d'aquesta bellesa. Els Pares benedictins asseguraven que mai havien observat entre els fidels una atenció tan emocionada. (...) Altre estrena vàrem disfrutar i fou la *Salve* d'aquest dia, obra a tres veus de l'altre mestre, també nostre, en Benvingut Socias, tan celebrat per les seves creacions, sobretot en l'art religiós, que volgué cloure bellament aquella vesprada, tota vendrellenca, als peus de la Moreneta.²⁵⁹

El butlletí del santuari, *Montserrat*, detalla les interioritats de la peça musical, que qualifica «d'art religiós pur»:

La personalitat de Pau Casals, honorada per tot el món, qui essent subjugat per l'art màgic del seu instrument, ha passat per Montserrat, millor dit, per l'interior de Montserrat, com una estela lluminosa que ha deixat uns vestigis per sempre més imborrables. (...) I el tracte exquisit del mestre, la seva cultura refinada, la seva amabilitat inexhaurible, qualitats palesades en els instants massa breus que

258. Dom Adalbert M. FRANQUESA (1958), *75 anys de patronatge de la Mare de Déu a Montserrat*, Montserrat, Abadia de Montserrat, p. 271-272.

259. «El III Romiatge vendrellenc a Montserrat», *El Baix Penedès*, núm. 1387 (5 d'octubre de 1932).

el tinguérem en la nostra companyia, faran que la figura de Pau Casals resti com la figura de l'artista ideal que sap agermanar les altes perfeccions de l'art amb la humilitat més profunda.²⁶⁰

Casals torna a anar-hi el 8 de setembre de 1933, arran de la festa titular de Montserrat. Arriba al migdia i a la tarda assaja amb la capella el seu *Rosari* i una seva *Ave Maria* que dedica a l'abat Marcet. Al vespre, a la funció vespertina, dirigeix personalment l'Escolania.²⁶¹ L'any següent, estrena la *Salve*, escrita expressament per a la diada de la Mare de Déu de Montserrat del 27 d'abril. *La Veu de Catalunya* i la premsa local es van fer ressò de les composicions del mestre per Montserrat, i en fornien els detalls en el llenguatge habitual d'aleshores:

L'obra del nostre gran mestre, d'un caràcter grandiosament polifònic que recorda per la seva tècnica els grans monuments de la música coral sagrada dels segles XVI i XVII, fou executada impecablement per la capella de música del Monestir i feu una impressió inesborrable en la immensa concurrència que omplia de gom a gom la gran basílica montserratina en les vespres solemnials de la diada de la mare de Déu de Setembre i de la vigília. La *Salve* fou dirigida personalment pel seu autor, el qual fou efusivament felicitat per la Comunitat montserratina i especialment pel reverend Pare Abat al qual està dedicada.²⁶²

Alfons Pinell, a propòsit d'aquestes aportacions, escriu el 26 de setembre de 1947 que Casals continua ben viu al si de la comunitat:

Si la seva persona és lluny d'aquí, el seu esperit, que informa, a, semblança seva, un *Rosari*, una *Salve* a la nostra Moreneta, i l'*O vos omnes*, es mostra ben vivent i ben vibrant i sempre actual entremig de nosaltres. L'homenatge, doncs, sincer, de la bona memòria i de l'arrelada amistat que per a vostè servem. I a veure'ns ben aviat, Déu ho faci.

260. «El mestre Pau Casals a Montserrat», *Montserrat. Butlletí del Santuari*, núm. 74 (novembre de 1932), p. 3-4.

261. Els monestirs disposen d'una *Crònica* on s'anoten els aspectes més rellevants. Copiem de la montserratina, *Crònica* 1929-1934, p. 211 (Arxiu de l'Abadia de Montserrat).

262. *El Baix Penedès*, núm. 1484 (15 de novembre de 1934).

1.1. Concert al monestir

El 12 de novembre de 1933, Casals ofereix un recital privat a la Comunitat i a l'Escolania. Es conserva un testimoni gràfic del fet, una fotografia que mostra l'esdeveniment, i un programa excel·lentment editat amb el contingut del mateix. D'aquest programa, la impremta es lluí en les seves arts tipogràfiques. Paper del segle xv, del qual s'imprimiren dos exemplars, un per a Casals i l'altre per al pare abat. Uns pocs més, set segons el monjo Pinell, en paper del segle xvii. El programa preserva la textura i el tacte de mig mil·lenni de vida d'un obrador que homenatjà el músic, que hi interpretà un concert privat. El programa que anuncia l'opuscle inclou Beethoven amb la *Sonata op. 69*, Bach amb la *Suite III en Do major* i fragments de Beethoven, set variacions sobre un tema de la *Flauta màgica* de Mozart per a piano i violoncel, Granados amb l'*Intermezzo* de *Goyescas* i Boccherini amb l'*Adagio* i l'*Allegro*. Blay Net l'acompanyarà al piano. El concert fou molt celebrat per la Comunitat i significà un punt de relació molt notable per la intensitat de la vivència. El pare A. Ramon Arrufat ho recorda:

I el diumenge, dia 12 de novembre ens fou donat, gràcies a la seva gentil obsequiositat i a la seva mai no desmentida bondat, l'exquisit plaer de fruitar del seu art d'executant en un recital de *cello*, que serà certament memorable en la cambra del record dels que hi fórem presents. (...) Volia fer una ofrena a la Madona de Montserrat, tocant en la seva basílica el seu instrument predilecte. ¿Què tocaria en aquells moments d'elevació sinó les melodies plenes de religiositat del geni immortal de Bach? Casals, amb l'arquet a la mà, feia una pregària pura, encisadora, que escampava els seus acords per les voltes sonores i solitàries en aquell capvespre tardoral. L'*Adagio* de la *Tocatta i Fuga en Do major* i el cant *Vine, la meua mort, vine tranquil repòs*, penetraven en l'ànima dels oients com l'expressió d'un sentiment enyorívol de l'eternitat.²⁶³

1.2. La correspondència amb l'Escolania

Les relacions de Casals amb Montserrat seran a partir del concert encara més intenses. Montserrat i l'Escolania seran presents en la seva vida. Quan se li

263. A. RAMON ARRUFAT, «Pau Casals i Montserrat», *Montserrat. Butlletí del Santuari*, núm. 87 (desembre de 1933), p. 1-4. També el glossen altres monjos: Anselm FERRER, «Pau Casals a Montserrat»; Àngel RODAMILANS, «Després d'escoltar Pau Casals», i Alfons PINELL, «Impressions». Els quatre articles a la mateixa publicació.

acosta un frare benedictí montserratí li obre el cor i les portes. Ja sigui a l'exili a Prada o a Memphis amb Ildefons (Ricard) Lobo que el va anar visitar arran de l'audició d'*El Pessebre* a la ciutat de Martin Luther King. La correspondència, nodrida amb els monjos, ho avala. Segons Ambrós M. Caralt:

El qui més ha arribat fins a l'ànima de l'Escolania ha estat el mestre Pau Casals, el cèlebre violoncel·lista i director de l'orquestra Pau Casals. Ell descobrí l'Escolania de Montserrat, i es planyia d'haver-la descobert tan tard. Tot ell se sentia agraït per ella, i aquesta el venerava com a mestre i geni en la música. Més que cap altre comprenia el fons espiritual de la música montserratina, i per altra part sentia el goig d'ésser comprès pels músics de Montserrat. Pujà aquí dalt diferents vegades. Sota la seva batuta els escolans assajaren i estrenaren el seu *Rosari*. Dels nostres cantaires sabia treure uns pianíssims i uns vibratos que ells poques vegades havien realitzat. Es meravellava que els nostres escolans donessin tant, i cada vegada i a cada repetició era ell més exigent en finesa i en justesa. «Molt bé, molt bé —deia—, ara ho farem una mica més piano». L'Escolania aprengué molt en aquells moments sota la seva direcció, i ho retingué per sempre al cor (...) Ell ha estat el mestre de fora que ens ha dirigit més i que ens ha conservat fins a l'actualitat un amor i un interès com cap altre, enviant-nos de l'estranger peces devotament concebudes només per a ésser cantades per l'Escolania de Montserrat.²⁶⁴

Durant la Guerra Civil, la comunitat i l'escolania abandonen a corre-cuita el monestir. Vint-i-tres monjos són assassinats, entre els quals, els músics Àngel Rodamilans i Àngel Civil. Abans de fugir cap a Barcelona, explica Massot, el pare Ireneu Segarra es preocupà de salvar l'arxiu musical de Montserrat, tant les peces més importants dels mestres de l'Escolania com les del pare Rodamilans i les de Pau Casals que acabaven d'arribar. Les amagà a la muntanya mateix. Que la Comunitat hagués d'abandonar el monestir fou segurament un xoc per a Casals, però el seu sentiment de catalanitat i de republicanisme es mantingué incòlume. Després de la guerra, el 1943, el rosari deixarà de ser resat en espanyol i es farà en català: tingué el punt àlgid en les festes d'entronització de 1947 i amb les publicacions i revistes que editaren, sempre en català, com l'altra activitat religiosa. Casals conscient, des de l'exili, hi donava suport.

264. Ambrós M. CARALT (1955), *Escolania de Montserrat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 181-182.

1.3. Visita dels monjos a Prada

El pare Ireneu Segarra va dirigir l'Escolania durant gairebé cinquanta anys (1953-1997). El 1952 va fer, amb el pare Gregori M. Estrada, una visita a Prada per parlar de música amb Pau Casals. Sobre aquesta visita, escriu Massot i Muntaner: «Mantingueren llargues i apassionants converses sobre temes musicals. Casals, sempre tan relacionat amb Montserrat, els donà un autògraf per a l'àlbum del Centenari de l'Escolania i els acomiadà amb paraules d'afecte «a vostès i a tot Montserrat» i amb visible emoció».²⁶⁵

A les seves memòries, Segarra amplia el comentari d'aquesta visita:

A primers de novembre de 1952, exactament del 6 al 9, amb el P. Gregori Estrada vam tenir la sort de passar unes bones hores, diàriament, amb el mestre Pau Casals i conversar sobre música. Ja el primer dia que ens esperava ens va rebre amb una gran efusió, i molt aviat la seva conversa es va anar orientant cap a la música i ja es podria preveure que el primer nom que citaria seria Bach: «El geni més gran que ha tingut la música», i tant que ha tardat en ser comprès. «L'Escola alemanya ha contribuït al retard de la seva comprensió». Vam suposar que volia dir a causa de la seva fredor mecànica en interpretar-lo. El mestre posava, com a base de la bona interpretació, «que sigui viva i viscuda, per mitjà de l'accent». L'accentuació de la música ha de ser viva com l'accent de la paraula. Cada nota té el seu valor i la posició dintre de la frase musical.²⁶⁶

Es conserva un preciós document sobre aquesta estada dels monjos montserratins a Prada. Un text llarg, inèdit, molt detallat, redactat pels dos monjos de Montserrat, on exposen les impressions de les converses diàries amb Casals.²⁶⁷ Hi van sense avisar. Casals és de viatge i desisteixen d'esperar-lo. Tanmateix tornaran

265. Josep MASSOT I MUNTANER (1988), «El pare Ireneu Segarra, monjo i director de l'Escolania», a *Ireneu Segarra. Mig segle de mestratge musical*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 21.

266. Ireneu SEGARRA (2000), *Quaranta-cinc anys de director de l'Escolania de Montserrat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 62 i seg.

267. El pare Estrada (Manresa, 1918 - Montserrat, 2014) organista, musicòleg, compositor, concertista... i de 1968 a 2002 director del cor de monjos. President de la Societat Catalana de Musicologia (IEC) i membre de la Secció Històrico-Arqueològica del mateix Institut. Més informació a Modest MORENO I MORERA, «Evocació al p. Gregori M. Estrada, organista, musicòleg i compositor», *Butlletí del Santuari*, núm. 101 (gener-abril de 2015), p. 69-74.

i el podran veure. És un fidel testimoniatge de la vida quotidiana de Casals per la meticulositat amb què els monjos ho narren. Mostren com atenia les converses musicals, la vida espiritual i, pel seu valor de fresc vital, el reproduïm als apèndixs atès que mostra amb detall el pensament del músic en relació amb tres trets montserratins que estimarà molt. En primer lloc, la música; en segon terme, Montserrat, i finalment, la muntanya i el cenobi com a símbol de Catalunya. És natural que Casals s'hi esplaï i els dediqui tot el temps durant aquests dies. En aquesta visita parlen a fons de les peces musicals que Casals elabora pensant en Montserrat.²⁶⁸ En marxar, els lliura el mateix dia 9 de novembre un autògraf per al volum *Llibre de visitants il·lustres de l'Escolania de Montserrat*, on sintetitza el seu parer.

A l'Escolania de Montserrat. La visita a Prada dels estimats Pares Segarra i Estrada m'ha donat gran alegria, però ha fet més viva encara la meua enyorança de Catalunya, del nostre Montserrat, dels nostres cants. M'és dolç que continueu cantant les composicions que he escrit per vosaltres; pobretes, però expressió del meu afecte. Penseu el que seria per a mi la gràcia de trobar-me novament en la vostra companyia. Vostre. Pau Casals.²⁶⁹

Del període 1947-1965 es conserven dotze cartes i tres targetes de Casals.²⁷⁰ La primera és per al pare Enric, del 24 d'octubre de 1947. Casals li fa saber que ha rebut carta de dos frares, Pinell i Ferrer, i els tramet la resposta, que prega que els faci arribar. Casals s'esplaia i comenta, dolgut: «Quan ens trobarem tots plegats a Montserrat? Quin patir! Quina enyorança!».

Als pares Alfons Pinell i Àngel Ferrer, els diu:

Jo penso en vostès sempre. Tant que no sé si podria resistir l'emoció de retrobar-me a Montserrat i amb vostès i amb els escolanets en aquell ambient per a mi regi. Déu voldrà, quan jo vegi encara Catalunya, no us sembla? I que fem música plegats. Estic tan content i agraït que continueu cantant el meu *Rosari* i les altres obretes. Amb el desig de portar jo mateix les que he fet per vostès en l'exili, fa que no coneguim encara la *Cançó i la Verge*; com *Tota pulchra*, com *Accordare*; com *Nigra sum*, com invocació. Alguns fragments del meu *Oratori del pessebre* que també podreu cantar.

268. Ireneu SEGARRA (2000), *Quaranta-cinc anys de director de l'Escolania de Montserrat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, n'ofereix un resum a les pàgines 62-66.

269. *Id.*, p. 66-67.

270. Tot i que són de difícil accés i, per a nosaltres, impossible.

La tercera carta, del 2 d'octubre de 1951, agraeix el llibre biogràfic sobre l'abat Antoni Maria Marcet i Poal, «que he llegit amb emoció i recordant la seva estimada i venerada persona». Agraeix també el programa de festes dedicades a l'abat Escarré, a qui té, diu, l'esperança de conèixer. Els demana si tenen els programes dels festivals de Prada i Perpinyà de 1950 i 1951: «Desitjo que figurin en la biblioteca de Montserrat».

A la quarta carta, adreçada al pare Pujol, del 3 de desembre de 1951, els remarca alguns suggeriments per al *Rosari*:

Quant al motet *Tota pulchra*. L'he pensat a capella i la part del tenor sol, a manera d'invocació. Aquest tros, amb acompanyament, no solament treu el caràcter que he volgut donar-li sinó que fa perdre l'efecte de la nova entrada del cor. Voldria tenir el goig de sentir aquesta obreta per la vostra escolania. Per a la publicació, si no creieu possible la forma original, us autoritzo a fer segons el vostre criteri. Després del concert de Zuric en celebració anticipada del meu 75è aniversari en què prengueren part 125 violoncels, he fet una cura de repòs que m'era molt necessària. De retorn a Prada començo de valent la preparació del pròxim Festival. Espero que les forces no m'abandonin. Teniu a Montserrat els programes dels dos darrers Festivals? A tot Montserrat el meu afecte i devoció. El vostre amic.

La cinquena carta, del 5 de gener de 1952, és una resposta a felicitacions nadalenques. Rep, i agraeix, el present de tabac per a la seva pipa i lamenta no poder ser a Montserrat per escoltar el concert de Nadal: «Quant m'hauria agradat ésser amb vostès i sentir el Concert de Nadal. Aquí, com tots els anys, reunió de catalans i cançons nostres. Aquesta vegada, aprofitant la presència de l'Istomin (quin gran artista) la festa prengué altres proporcions —*Sonata* de Bach, *Aria* de la pastoral dels llibres de l'orgue —Bach— i, per acabar, el *Cant dels ocells*, el cant del nostre enyorament. Digui a tots novament la meva estimació».

La sisena carta, al pare David, del 20 de febrer de 1952, l'escriu en paper del festival Bach-Mozart-Beethoven de Prada estant, i comença dient que li plau que els programes dels anteriors festivals hagin agradat a Montserrat:

Tan prompte com sigui publicat el programa del pròxim Festival 15-29 de Juny 1952, que tindrà lloc a l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà, us l'enviaré. Consistirà en 8 programes, 2 dedicats a Bach i 6 a Schubert, Schumann i Brahms.

Espero aquest Festival amb gran il·lusió, però quina feinada! Organització, car tot ha de passar per mi, preparació —assaigs—, execució i enregistrament pel gramòfon. A més, poso música a un *Misteri* de Sebastià Pons, el poeta rossellonès, que ha de representar-se a Sant Miquel pel juliol. Tot això és magnífic, sobretot per un home de 76 anys, però la meua més gran il·lusió i esperança és una execució a Catalunya i, si pogués ser, a Montserrat del meu Oratori. *Poema del Pessebre*. Hi arribaré a temps? A tot Montserrat, les meves enyorances.

La setena carta, del 18 de febrer de 1955, no duu el nom del destinatari, només un «estimat amic». La carta final de Casals és d'agraïment, pel condol a la mort de la seva companya. Hi torna a aparèixer la seva omnipresent mare, de tanta importància en la vida i obra de Casals per l'extraordinària influència que tingué tant en la formació amb l'instrument com quan de petit li pagaven estudis de composició i direcció d'òpera. Les primeres paraules que diu a les Nacions Unides el 1971 són per a ella.

Els originals de les composicions de Casals es conserven a Montserrat.²⁷¹ Gregori Estrada i Daniel Codina, en l'opuscle que acompanya la reedició en CD de 2005 del disc en vinil de 1962 que edità l'Abadia de Montserrat, escriuen:

Bona part d'aquestes obres l'autor les va fer pensant en Montserrat, i és allà on es van interpretar per primera vegada; algunes d'elles, encara ara, formen part del repertori habitual de l'Escolania i la Capella de Música. (...) L'obra musical religiosa de Pau Casals manifesta les mateixes característiques de tota la seva actuació musical i artística com a solista del violoncel i director, que podríem resumir en una simple expressió: profunditat de sentiment. D'una manera sincera i autèntica se'ns manifesta aquí el Pau Casals que vibra íntimament al contacte amb uns textos sagrats que eleven la seva ànima a Déu. La seva música religiosa, senzilla, planera i solemne parla a l'oient un llenguatge suau i recollit. Les parts a l'uníson respiren intimitat i pregària. Els grans cors són compactes i solemnes.

271. Així: *Recordare Virgo Mater* (partitura i orgue), no original; *Rosari* (1932), *Salve Montserratina* (1933), *Cançó a la Verge* (1942), *Tota pulchra es* (1959), *O vos omnes*, *Nigrasum* i *Eucaristia*. L'Escolania les canta de manera habitual. Discos Abadia de Montserrat edità el 2005 una segona edició de l'enregistrament del 1987 sota la direcció d'Irineu Segarra que les inclou totes en una molt acurada i fina edició titulada *Escolania de Montserrat. Pau Casals* en els «Clàssics de l'Escolania» dedicat a música coral sacra. *L'Oració a la Verge* va ser composada a San Juan de Puerto Rico el maig de 1959.

A les peces musicals de Casals vinculades al monestir que hem citat caldria afegir-hi el *Cor de patges* d'*El Pessebre* (6 de desembre de 1973) interpretat per l'Escolania, així com *Els tres reis* (11 de maig de 1974). El 29 de juny de 2006 l'Escolania interpretà tot *El Pessebre*, amb orgue, en el marc del III Festival Internacional d'Orgue de Montserrat.²⁷² Cal dir també que, per ràdio, s'emeteren sovint; així, Ràdio Associació de Catalunya va difondre el 18 de novembre de 1934²⁷³ els cants del *Rosari*²⁷⁴ i de la *Salve* que havia musicat Casals. A. Català en glossà escaientment el seu valor arran la seva emissió radiofònica des de l'església de la Mare de Déu de Pompeia: «Ens consta que la concepció d'aquestes obres religioses ha estat per al mestre Casals un treball que, durant molt de temps, l'ha atret i l'ha subjugat en tal manera, que bé pot dir-se que elles són un reflex fidel de la seva ànima, i l'expressió sincera dels seus sentiments més purs; i que amb tota raó es manifesten com un monument del nostre art musical-religiós».²⁷⁵

Les altres quatre cartes són adreçades al pare Segarra, sobre una possible visita del pare Estrada i recomanacions sobre l'obra que prepara l'escriptor Prépaux, sobre la sardana, de la qual redactarà un proemi. Demana que li trametin la postal de la foto d'A. Blasi en què apareix el capitell de la galeria gòtica de Montserrat on hi ha un ball rodó o sardana. Agraint la tramesa de fotos, felicita els monjos per l'adquisició de les campanes —«qui sap si algun dia les podré sentir»— i parla d'un enregistrament que es prepara de les seves composicions religioses. Casals és a punt de deixar la Catalunya del Nord per Puerto Rico, on hi batega la presència d'un exili que encara pesa: «Des de fa molt temps que no puc dedicar-me a la composició. D'on treure el temps, pobre de mi?! Aquest Dijous surto cap a Puerto Rico i Mèxic, qui sap si allà podré escriure quelcom, ho dubto. Digui el meu afecte a tota la comunitat. L'abraça el seu afectíssim».

272. Informació facilitada pel monjo bibliotecari Josep Galobart i per la bibliotecària Àngels Rius, als quals agraïm la seva amabilitat. La resta de dades procedeixen d'Ireneu SEGARRA, *Quaranta-cinc anys de director de l'Escolania de Montserrat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

273. *Montserrat, Butlletí del santuari*, núm. 99 (desembre 1934), p. 5.

274. El *Rosari*, a quatre veus, va ser compostat per a la Romeria de l'hivern que organitza la parròquia del Vendrell; en concret, per a la cinquena, de 1934. En aquesta romeria a la Santa Cova es resava, cantat, el *Rosari*. S'anuncià que l'Escolania de Montserrat l'executaria (*El Baix Penedès*, 1383, de 8 d'octubre de 1932).

275. A. CATALÀ: «La *Salve Montserratina* i el *Rosari* del Mtre. Pau Casals», 7 de maig de 1935. Sense citació editorial, segurament *L'Instant*. ANC. Inv. 367, caixa 45.

En la carpeta que preserva la correspondència de Casals amb l'Abadia de Montserrat consten també dues cartes de la seva segona dona, Marta Casals, a la comunitat. La del 6 de desembre de 1965, adreçada al pare Segarra, agraeix la tramesa del text de la Missa de la nova litúrgia i pregunta detalls sobre l'acompanyament d'orgue, la intervenció cantada dels fidels i del cor. També comenta que «una casa editora americana vol editar la *Cançó a la Verge* del Mestre (...) També la casa editora voldria alguna *data* (sic) sobre el pare J. M. Rovira, autor del text d'aquesta cançó. Amb l'afectuós record del Mestre». La segona carta serà d'agraïment pel condol a la mort de Casals el novembre de 1973.

1.4. Casals i l'abat Escarré

La personalitat de l'abat Escarré ha estat motiu de polèmica. Hilari Raguer exposa un retrat definidor d'una personalitat amb unes grans virtuts d'organització i de direcció i amb uns clarsobscurs, com la identificació de Montserrat amb la seva persona i un caràcter fort i autoritari: «Tenia uns dots de govern excepcionals. Intuïtiu, alhora agut en l'anàlisi i coherent en la síntesi, sabia programar amb visió de conjunt i alhora vetllar amb fermesa per l'execució d'allò que s'havia proposat».²⁷⁶

Les relacions de l'abat amb la comunitat foren difícils i, malgrat el que exposa Jordi Vila-Abadal, les tensions provocaren conflictes interns. Tanmateix, fou assumit per la societat catalana, en els seus sectors més cultes i polititzats, com un símbol de catalanitat. Tot i que l'exili d'Escarré posseïa un origen estricte interior, amb les declaracions a *Le Monde* assumí una dimensió política que l'apropà a uns sectors que el miraren amb simpatia per l'oposició a la política dictatorial vigent, de la de la qual es desmarcà. El seu exili no tenia una arrel política com el de Casals, però agafà aquesta dimensió pel sentit que hom li atorgà i que el mateix Escarré projectà.

Casals mantingué amb l'abat Escarré una relació peculiar. Tots dos hagueren de patir exili malgrat la seva voluntat de restar a Catalunya. Un exili

276. Hilari, RAGUER: «Història d'un altar: l'abat Escarré i Joan XXIII», *L'Avenç*, 77 (desembre de 1984) p. 28-40. Aquest text és replicat per Jordi VILA-ABADAL i VILAPLANA: «Història d'un altar: l'abat Escarré i el monestir de Montserrat», *L'Avenç*, 81 (abril de 1985), p. 30-40 que serà al seu torn contestat per RAGUER, «L'abat Escarré i Franco»; *L'Avenç*, 89 (gener de 1986), p. 18-29.

compartit per raons i circumstàncies diverses. Absolutament ideològiques en el cas de Casals, amb raons diverses en el cas d'Escarré. Sigui com sigui, ambdós tenien una gran popularitat. Els unia, a més de la catalanitat, la identificació amb Montserrat i la religiositat.²⁷⁷ La visita que li feu a Prada representà, per a Casals, que Montserrat l'anava a veure i el fet el colpí. Escarré havia estat abat de Montserrat, però la seva actitud de suport, lent però en creixement, vers la cultura catalana i la democràcia, el posà en situació adversa davant les autoritats polítiques i, àdhuc, de les religioses, com el bisbe Moll de Tortosa. La solució fou que Escarré anés al monestir de Viboldone, prop de Milà, arran de les declaracions polèmiques contra el règim franquista de 1963 a *Le Monde*. El que havia de ser un allunyament temporal esdevingué un allunyament per sempre.²⁷⁸ La pressió de Madrid hi contribuï. Escarré, ja no tenia el títol d'abat de Montserrat quan morí, en una clínica de Barcelona, el 1968.

L'entrevista amb Casals es produeix quan Escarré fa tres anys que era fora de Montserrat. Malauradament, no es poden consultar les cartes que Casals envià a l'abat Escarré, fins al cap de setanta anys de la mort. Ens hem de conformar amb les imatges, excel·lents, per cert, en les quals es percep aquesta relació d'afecte. El seu secretari a l'exili, el monjo de Montserrat Aureli Argemí, tampoc no coneix el contingut de la trobada, però ens exposa l'ambient:

Si un dia es pogués consultar l'arxiu de l'abat Escarré es podrà comprovar que la relació entre ell i Pau Casals va tenir una llarga trajectòria. Per exemple, Pau Casals va reaccionar, d'una manera molt indignada, quan va assabentar-se de l'exili de l'abat Escarré, el març de 1965. Va posar-se a disposició de les persones que volien fer gestions davant les institucions internacionals per a denunciar l'allunyament forçat de l'abat Escarré de Catalunya. Durant el temps d'exili, la comunicació entre ells venia marcada per alguna efemèride, es manifestava sobretot a través de postals. Un esdeveniment significatiu va ser la trobada de tots dos a la comarca del Conflent, a Catalunya Nord, primer a Molitg les Bains (els Banys de Molitg) i després a Cuixà, en ocasió de l'audició de l'òpera magna de Pau Casals, *El Pessebre*

277. A les famoses declaracions a J. A. Novais de *Le Monde*, Escarré demana llibertat plena per a la cultura catalana. *Montserrat és vostra*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, a cura de Maur M. Boix.

278. Una visió sintètica a Josep MASSOT I MUNTANER, «Aureli M. Escarré, abat de Catalunya», *Els creadors del Montserrat modern. Cent anys de servei a la cultura catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979, p. 149-243. I recentment, a Albert BALCELLS, *Montserrat*, Barcelona, Editorial Base, 2025.

(11 de setembre de 1966). Quan l'abat Escarré es va trobar amb en Pau Casals, aquest feia molts dies que havia arribat a la seva residència de Molitg. Durant tot el mes d'agost i principis de setembre, Pau Casals va tenir l'oportunitat de rebre molta gent vinguda de l'altra banda de la frontera, com es deia aleshores per a referir-se al Principat de Catalunya. Entre les visites va tenir un cert ressò mediàtic l'homenatge que li van retre els castellers del Vendrell, amb un aixecament inclòs, als quals Pau Casals els va dir públicament que volia que tothom s'assabentés que si ell no posava els peus a la seva terra, tan propera al Vendrell, era per a defensar els drets de justícia i llibertat. El secretari de Pau Casals, Joan Alavedra, va explicar als visitants que Pau Casals era molt important per a Catalunya davant del món, com ho provaven, entre altres coses, la quantitat de condecoracions i reconeixements que rebia d'arreu i que ell, quan les acceptava, no s'oblidava mai de dir que tot allò era també un homenatge a Catalunya.

L'abat Escarré va anar a Cuixà expressament per a ser present a l'audició del *Pessebre*, en bona part per a satisfer el desig de Pau Casals, que li havia manifestat, l'alegria que tindria de poder-lo veure en aquella ocasió única, en la primera presentació de la seva òpera a Catalunya. Al lloc precis on hi havia la famosa cripta consagrada a la memòria del Pessebre de Jesucrist i que li havia inspirat la idea de compondre la seva gran obra musical amb aquest títol, a través del qual expressaria el seu missatge planetari de pau. El dia 10 de setembre, en un parèntesi de l'assaig de l'orquestra a l'església de Cuixà, l'abat Aureli i en Pau Casals van trobar-se i es van dir poques paraules: era visible la mútua emoció de trobar-se un davant de l'altre, emoció que es va concretar encara més amb una forta i llarga abraçada de tots dos. Van quedar que parlarien de forma distesa l'endemà del concert.

El concert va ser un èxit d'interpretació i d'assistents. El fet que coincidís amb l'11 de setembre li donava un to de solemnitat patriòtica que bé es va fer evident en una mena de manifestació acompanyada amb crits de llibertat que va tenir lloc al claustre del monestir, abans i després del concert, i que van entrar a l'interior de l'església així que es va acabar l'audició del *Pessebre*. Un final coronat amb el cant del *Violai* (aleshores en certa manera substitutiu de l'himne *Els Segadors*). L'acte va comptar amb la presència també evident de policies de la secreta vinguts expressament de l'altra banda dels Pirineus. No es cansaven de fer fotografies i de prendre apunts. Les cròniques dels diaris francesos es farien ressò de tot plegat.

El dia 12, a Molitg, s'entrevistaren llargament i a soles Pau Casals i l'abat Escarré. Aquest em diria després que van parlar de tot en l'entrevista, especialment de la situació de Catalunya i de la necessitat de mantenir-se fermes en la defensa dels drets del país de tots dos. En certa manera, el fet d'estar a l'exili l'havien de prendre en un sentit positiu, servia per a sostenir l'esperança de tanta gent que es movia dintre del país per a recuperar les llibertats de Catalunya. Encara van tenir un moment

per a saludar-se, i dir-se adeu, el dia 13, després de cloure's la repetició del concert a l'església de Cuixà. El 14 l'abat Escarré se'n tornava a Viboldone (Milà).²⁷⁹

Encara no hem pogut consultar l'arxiu, mig segle després dels fets (!) Un altre testimoni de la trobada fou Joan Alavedra, com veiem en les fotografies que il·lustren cobertes de llibres com el del mateix escriptor o el recent d'Albert Balcells sobre l'abat (2025). Quan Escarré mor, la premsa setmanal catalana, en l'únic setmanari que hi ha aleshores, *Tele Estel*, li dedica un reportatge²⁸⁰ de quatre pàgines on Alavedra escriu: «No s'havien vist mai. Casals se li llança als braços plorant. Us porto una abraçada de Montserrat —digué l'Abat Escarré. —No de Montserrat solament, de tot Catalunya —contestà Casals. La conversa durà tres hores (...). L'endemà es tornaren a veure al matí: «En sortirem a la una. I, quan ja ens aixecàvem per marxar, el Mestre digué: Espereu una mica. I agafà el *cello*. S'assegué i tocà una obra de Bach i *El cant dels ocells*, aquesta cançó nostra que tocada amb aquella intensitat tan dolorosa, ha estat qualificada com «l'expressió més punyent d'un desig vehement de llibertat». L'abat Escarré escoltà dret, commogut, amb el cap baix. Després, abraça Casals sense poder dir ni una paraula.²⁸¹

L'ex monjo de Montserrat Ramon Vila Abadal facilita una altre testimoni sobre aquest retrobament:

L'estiu de 1966 Pau Casals va convidar l'abat Escarré a la presentació d'*El Pessebre* que s'havia de fer a Cuixà el dia 11 de setembre. Aleshores, Enric Serra va dir: A veure si finalment fem una cosa una mica espatarrant: avisem el president Tarradellas i li diem que Pau Casals faci el concert i tots tres, Escarré, Tarradellas i Casals, entrin junts a l'església. Semblava que era possible. La vigília, un dels monjos de Cuixà em va dir que creia haver vist uns policies espanyols. Vaig anar a comprovar-ho i, efectivament, hi havia tres policies —un d'ells català—. No eren de la

279. Comunicació personal, 8 d'agost de 2015.

280. Joan ALAVEDRA, «La mort de l'abat Escarré», *TeleEstel*, núm. 120 (1 de novembre de 1968), p. 10-14.

281. Hilari RAGUER, «Història d'un altar: l'abat Escarré i Joan XXIII», *L'Avenç*, núm. 77 (desembre de 1984) p. 28-40. Aquest text és replicat per Jordi VILA-ABADAL I VILAPLANA, «Història d'un altar: l'abat Escarré i el monestir de Montserrat», *L'Avenç*, núm. 81 (abril de 1985), p. 30-40, que serà al seu torn contestat per RAGUER, «L'abat Escarré i Franco», *L'Avenç*, núm. 89 (gener de 1986), p. 18-29.

brigada social, sinó del servei d'Informació. Els vaig explicar que es tractava d'un acte de gran valor cultural i s'ho van empassar. Van fer l'informe i el van enviar.

Josep Maria Batista i Roca aquells dies era a Montpeller, i el diari d'allà —el *Midi Libre*— va publicar un article seu de caire polític, en el qual, referint-se al dia del concert a Cuixà venia a dir que, finalment, s'unirien Montserrat, la Catalunya interior i la Catalunya de l'exili. Enric Serra em va dir que, arran d'aquest article, el president Tarradellas no assistiria al concert. Efectivament, el president ja va trobar l'excusa per no anar a Cuixà. Al pare abat li va saber greu perquè no acabava d'entendre del tot el president. L'abat interpretava que si ell i Pau Casals acompanyaven Tarradellas, li donarien prestigi. Però Tarradellas només volia el seu propi prestigi!

Les autoritats espanyoles van veure l'article de Batista i Roca i van apartar els policies que havien fet l'informe. Més endavant, quan jo tornava a ser a Barcelona, vaig trobar per casualitat un d'aquells policies —el que parlava català—. Li vaig recordar que jo li havia explicat de què anava aquell acte de Cuixà i que em sentia una mica responsable de la seva situació. Però em va respondre que... tranquil, que les coses semblava que havien de canviar i que, a més, a ell encara li mantenien el sou i que ja li anava bé. Suposo que especulava amb el futur.²⁸²

L'audició de Cuixà té un alt valor simbòlic. Era prevista l'assistència de Josep Tarradellas, però no s'hi presentà, i les suposicions apunten a una falta de voluntat pel conegut protagonisme que tenia. Sí que ho farà l'abat. Escarré representava per molta gent un exponent de Montserrat com a símbol del país, un representant de la resistència a la dictadura i al centralisme per les declaracions a *Le Monde*, i un símbol de religiositat. Casals s'hi identifica plenament.

1.5. 1970. *El Pessebre a Montserrat*

El 15 de juliol de 1970 té lloc la interpretació d'*El Pessebre* a Montserrat. A Casals li feia il·lusió, però tampoc no hi podrà ser. La muntanya sagrada dels catalans, com la sardana o els castellers, forma part de l'imaginari col·lectiu, dels símbols que esdevenen peça clau de l'edifici identitari. Casals és ple de l'esperit terral més noble d'aquella Catalunya que va deixar. Una Catalunya sobre la qual l'escriptora Mercè Rodoreda, en tornar de l'exili, respon a la

282. Ramon VILA ABADAL (2014), *Prop de l'abat Escarré en la resistència antifranquista*, el Masnou, Editorial Escua, p. 176.

pregunta d'un periodista que li demana com era Catalunya quan va marxar. Ho fa amb un mot únic i contundent: «Catalana». Pau Casals estima profundament el país. Al seu arxiu hi ha retalls de diaris del franquisme,²⁸³ *El Correo Catalán*, *Tele-eXprés*, *La Vanguardia*, i al costat d'articles d'opinió o notícies polítiques, i simplement amb dades o fotografies d'elements per remirar i pensar, relacionats amb la Catalunya més profunda, un mot que sembla que s'usi com a demèrit quan al més profund hom hi conserva el sentiment més pregon.

Les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, sempre amatents a la vida espiritual catalana, arran de l'audició d'*El Pessebre* del 15 de juliol de 1970, editen un opuscle sobre el fet. L'obren Casals i l'abat Cassià M. Just, i conté un pròleg de Joan Alavedra: «El Pessebre i Montserrat», així com el text del poema que va escriure a Prada el 1947. Casals hi escriu uns mots sentits: «Ple dels sentiments que ja deveu suposar, veure lligats els noms del meu oratori i el de la Santa Muntanya, vull dir-vos amb joia, amb emoció i una profunda enyorança, que amb aquesta audició —*El Pessebre*— s'integra a l'alt lloc a què anava destinat en crear-se, a Montserrat! Esperit i cor de Catalunya».

1.6. 1979. El fèretre passa per Montserrat

Arran de la mort de Casals el 1973, *Serra d'Or* parla amb respecte de la figura desapareguda. Cassià M. Just hi dedicà l'editorial, d'una precisió i uns elogis molt ben elaborats, on mostra la grandesa del personatge amb l'elegància que caracteritza els benedictins:

M'ha colpit particularment la vibració autènticament popular que s'ha expressat de múltiples maneres, malgrat les limitacions de la informació.²⁸⁴ (...) Al llarg de la seva vida ha hagut de dir «no» moltes vegades, perquè s'ha mantingut ferm, coherent en les grans opcions. Per això ha hagut de repetir el seu «no» sempre que s'ha trobat davant la mediocritat, la mentida, l'opressió. El preu ha estat car.

283. De Montserrat es conserva l'esplèndid reportatge de Josep Faulí titulat «Montserrat. 1966. Un gran acto de servicio para el millón de visitantes que Montserrat recibe al año». Faulí signà només amb la inicial J, per no haver de firmar José, cosa que repugnava a la seva catalanitat. Sobre els goigs montserratins (J. Font i Solsona); sobre el nom de Montserrat de tantes noies i dones catalanes (P. Vinyoles i Vivet).

284. El 1973 l'Estat encara no deixa disposar d'un canal de televisió en català: no serà possible fins al 1984. Un diari en català no podrà aparèixer fins al 1976.

Se l'ha imposat ell mateix, lliurement, abnegadament, per dignitat. El seu missatge musical, profund, apassionat, tendre, no es pot entendre del tot sense tenir en compte tot això. Ha estat la veu de la consciència per a molts homes del nostre món. Ha estat un clam indefectible a favor de la pau, de la justícia, de la llibertat. Ha fet conèixer Catalunya arreu del món. És una veu d'esperança per a tots els oprimits. El seu exemple és una invitació a no defallir.²⁸⁵

A la basílica hi haurà el dia 27 d'octubre una homilia en record de Casals. En ella, dom Miquel Estradé diu, tot comentant l'evangeli de sant Lluc sobre la vida dels cristians: «Ha romàs fidel, amb una suavitat tossuda, a les idees de llibertat i de pau que la seva sensibilitat exquisida li feia viure intensament; fidelitat que l'ha dut a morir lluny de la terra que ell estimava per sobre de tota altra perquè era la seva».²⁸⁶

Sis anys després de la mort, arriba de San Juan de Puerto Rico el fèretre a Barcelona. És exposat al palau de la Generalitat sota la presidència de Josep Tarradellas, per tal que els ciutadans retin el darrer honor a un home de qui, en redactar aquestes línies un ciutadà en reclamava la vigència de l'esperit.²⁸⁷ La caravana, presidida per la vídua Marta Montañez, casada amb Eugène Istomin, i amb moltes autoritats, el porta al Vendrell i fa una parada, una sola parada: Montserrat. La *Crònica del Monestir*, que recull el dia a dia de la vida monacal, indica una assistència espectacular.²⁸⁸ Es detalla també la cerimònia de record a la basílica, on els monjos i l'Escolania, presidits pel pare abat, el reben a la façana del monestir poc abans de la Conventual del dissabte 9 de novembre de 1979. Amb l'església plena de gom a gom, es canten diverses peces que sintonitzen molt bé amb el caire

285. Cassià M. JUST, «Pau Casals», *Serra d'Or*, 170 (novembre de 1973), p. 17.

286. Reproduïda a Miquel ESTRADÉ, «La vida d'un home», *Serra d'Or*, 170 (novembre de 1973), p. 18.

287. «L'esperit de Pau Casals», carta al director d'*El Punt Avui* (16 de novembre de 2015).

288. A més del pare abat de Montserrat, acompanyaren el fèretre els germans Gabriel i els vendrellencs Maur Alcalà i Manuel Nin. El conseller de Cultura, Pere Pi i Sunyer representà la Generalitat; volgué, malgrat l'edat, donar-li el darrer comiat l'antic conseller de Cultura de la Generalitat republicana i amic de Casals, Ventura Gassol. Representant el Govern espanyol, el ministre de Cultura Manuel Clavero, i per part del Govern francès, el seu amic, antic ministre de Cultura i biògraf Artur Conte. Per les Nacions Unides, en representació del secretari general, Sílvia Furhman, el governador civil de Barcelona, Josep M. Belloch, els batlles de Monistrol de Montserrat i del Vendrell, l'expresident de la Universitat de San Juan de Puerto Rico, Elías Soba, etc. I també el seu germà Enric.

de l'acte, a cavall del món religiós, musical i cívic: *Nigra sum*, *Cançó de la Mare de Déu*, *Salve Regina* i, fora de programa, els fidels entonen espontàniament *Els Segadors* i *El Cant dels adeus* enmig d'emotius aplaudiments que trenquen el protocol de silenci de les mans en actes definitius.

L'abat Cassià M. Just, en aquesta missa, llegí una homília que es conserva al monestir i en la qual manifestà el lligam amb Casals: «Amb aquesta celebració aconplem avui un desig profund del Mestre Pau Casals: tornar a la seva terra, tornar al seu Montserrat. Acolлим amb goig entre nosaltres les seves despulles, signe d'una fidelitat introntollable i d'una presència indefectible enmig del nostre poble. (...) Penso també en el seu gest de mestratge, gest d'art i gratuïtat, en el seu art i el do de saber-lo comunicar als altres, o en el seu gest valent i ferm, d'amplis horitzons, en el seu combat per la pau i per la dignitat del nostre poble».

La relació de Montserrat amb Casals continua més enllà de la reedició dels discos. El president del Patronat de la Fundació Pau Casals és, per voluntat del fundador, l'abat de Montserrat. La Generalitat pot canviar i ser eliminada, com ha passat diverses vegades, pensà Casals, però l'Església continua i aspira a la catalanitat de perenne.